

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2019. gada 2.maijā Nr. 1-8/7

Ministru kabinetam
e-pasts: vk@mk.gov.lv

Zināšanai: **Latvijas Republikas Saeimai**
e-pasts: saeima@saeima.lv

*Par Ministru kabineta 2010.gada 30.marta noteikumu Nr.299
"Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu
par trūcīgu" 2.punkta pirmā palīgteikuma (nosacījuma) atbilstību
Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam*

Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 12.panta 10.punktā noteikto tiesībsargs ilgstošā laika posmā ir veicis izpēti par nabadzības riskam visvairāk pakļauto iedzīvotāju situāciju Latvijā, rūpīgi analizējot un sekojot līdzi valdību apņēmībām mazināt sociālo nevienlīdzību, un solījumiem pilnveidot un uzlabot sociālā atbalsta sistēmas. Īpašu vērību tiesībsargs pievērsis mazāk aizsargāto iedzīvotāju grupām: bērniem, cilvēkiem ar invaliditāti, gados vecākiem cilvēkiem, nepilnām ģimenēm. Par nepieciešamību steidzami un nekavējoties pārskatīt esošās sociālā atbalsta sistēmas tiesībsargs ir informējis valdību un likumdevēju vairākkārtīgi:

- 2012.gada 30.novembra vēstulē Nr.1-5/298 valdībai un parlamentam;
- 2016.gada 17.oktobra vēstulē Nr.1-5/188 valdībai un parlamentam;
- 2018.gada 15.augusta vēstulē Nr.1-5/96 valdībai;
- 2018.gada 17.oktobra vēstulē Nr.1-5/123 valdībai;
- 2018.gada 17.oktobra vēstulē Nr.1-5/124 parlamentam;
- 2019.gada 25.janvāra vēstulē Nr.1-5/12 valdībai.

Tomēr, neskatoties uz regulāriem aicinājumiem pilnveidot esošo situāciju, būtiski uzlabojumi pēdējo piecu gadu laikā nav panākti. Joprojām nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai ir pakļauts ievērojams skaits Latvijas iedzīvotāju. 2017.gadā nabadzības riskam bija pakļauti 23,3% jeb 446 tūkstoši iedzīvotāju. Šo iedzīvotāju ekvivalentie rīcībā esošie ienākumi

bija zem 367 *euro* mēnesī.¹ Turklāt tas ir par 1,2 % vairāk nekā 2016. gadā, liecina Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) 2018. gadā veiktās iedzīvotāju aptaujas dati. Šo iedzīvotāju rīcībā esošie ienākumi bija zem nabadzības riska sliekšņa². Latvija joprojām ir viena no trūcīgākajām Eiropas Savienības dalībvalstīm.³

Kā viens no būtiskiem lielumiem, kas ietekmē visnabadzīgāko Latvijas iedzīvotāju ikdienu, ir atzīmējams valdības noteiktais trūcīgas personas ienākumu sliekšnis, kas noteikts Ministru kabineta 2010.gada 30.marta noteikumu Nr.299 "Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu" (turpmāk tekstā – Noteikumi Nr.299) 2.punktā, paredzot, ka ģimene (persona) atzīstama par trūcīgu, ja tās vidējie ienākumi katram ģimenes loceklim mēnesī pēdējo triju mēnešu laikā nepārsniedz 128,06 *euro* un ja:

- 2.1. tai nepieder naudas līdzekļu uzkrājumi vai īpašums, izņemot šo noteikumu 19.punktā minēto;
- 2.2. tā nav noslēgusi uztura līgumu;
- 2.3. tā nesaņem ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas sniegtos pakalpojumus vai tā neatrodas ieslodzījumā;
- 2.4. persona ir reģistrējusies Nodarbinātības valsts aģentūrā kā bezdarbnieks atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 37.panta pirmajai daļai.

Tiesībsargam nav būtisku iebildumu pret Noteikumu Nr.299 2.punkta 2.1.-2.4.apakšpunktiem, tādējādi turpmāk tiks analizēts 2.punkta pirmā palīgteikuma nosacījums, kas attiecas uz trūcīguma sliekšni 128,06 *euro* apmērā.

Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu (turpmāk – Palīdzības likums) sociālās palīdzības mērķis ir sniegt materiālu atbalstu krīzes situācijā nonākušām trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm (personām), lai apmierinātu to pamatvajadzības - ēdiens, apģērbs, mājoklis, veselības aprūpe, obligātā izglītība - un veicinātu darbspējīgo personu līdzdarbību savas situācijas uzlabošanā. Trūcīgas ģimenes (personas) statusu piešķir pašvaldības sociālais dienests.

Trūcīgas personas statuss ir būtisks, jo tas nodrošina mazāk aizsargātajām personām piekļuvi sociālā atbalsta sistēmām, proti, trūcīgas personas statusam ir saistība ne vien ar tiesībām saņemt noteiktus sociālos pabalstus un pakalpojumus, bet arī saņemt citus sociālā atbalsta pasākumus un atvieglojumus.

Atbilstoši Labklājības ministrijas datiem uz 01.03.2018. trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm (personām) tiek piešķirti šādi atvieglojumi un palīdzība: pabalsts garantētā minimālā ienākumu (GMI) līmeņa nodrošināšanai, atbrīvojums no maksas par sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem, atbrīvojums no vienreizējas iemaksas par tehniskajiem palīglīdzekļiem, bez maksas tiek izsniegts pārtikas preču komplekts, individuālo mācību piederumu komplekts, higiēnas un saimniecības preču komplekts, gatavās maltītes, piešķirts dzīvokļa pabalsts un citi pabalsti personas (ģimenes) pamatvajadzību nodrošināšanai, atvieglojumi valsts nodevas par bāriņtiesas pakalpojumiem, bezmaksas valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība, samazināta zvērinātu tiesu izpildītāju amata atlīdzības takse, trūcīgas personas var tikt atbrīvotas no zvērinātu notāru amata atlīdzības takses noteiktās kategoriju lietās, atbrīvojums no valsts nodevas par civilstāvokļa aktu reģistrāciju, pilnīgs vai daļējs atbrīvojums no tiesas izdevumiem, samazināta maksa aizsargātā lietotāja tirdzniecības pakalpojumā (elektroenerģija), samazināta īres

¹ Centrālā statistikas pārvalde. Nabadzības risks un sociālā atstumtība Latvijā. 2018.gada EU-SILC apsekojuma rezultāti. 2019., 19-008/2-000. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba> [aplūkots 11.04.2019.]

² Nabadzības riskam Latvijā pakļauti 23,3 % iedzīvotāju. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba/meklet-tema/2530-monetara-nabadziba-un-ienakumu-nevienlidziba> [aplūkots 15.04.2019.]

³ Nabadzības risks un sociālā atstumtība Latvijā 2017.gadā. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba/meklet-tema/390-nabadzibas-risks-un-sociala-atstumtiba-latvija> [skatīts 24.01.2019.]

maksa pašvaldībai piederošās vai tās nomātās dzīvojamās telpas izīrēšanai un sociālā dzīvokļa izīrēšanai, diferencēts atvieglojums palīdzībai īrētas dzīvojamās telpas remontēšanai, nekustamā īpašuma nodokļa atlaides, atbrīvojums no valsts nodevas par informācijas saņemšanu no Iedzīvotāju reģistra, samazināta valsts nodeva par naturalizācijas iesniegumu iesniegšanu, samazināta valsts nodeva par atteikšanos no Latvijas pilsonības un Latvijas pilsonības atjaunošanai, atbrīvojums no valsts nodevas par ziņu par deklarēto dzīvesvietu reģistrāciju, valsts nodevas par izziņas no Sodu reģistra sagatavošanu, samazināta maksa Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegtajiem maksas pakalpojumiem, stipendija studējošiem, bezmaksas internāta pakalpojumi, atbrīvojums no pacienta iemaksas un pacienta līdzmaksājuma par vienā stacionēšanas reizē operāciju zālē veiktajām ķirurģiskajām operācijām, zāļu vai medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācija, samazināts valsts nodevas apmērs par Latvijas Nacionālā arhīva sociāli tiesiskās izziņas sagatavošanu un izsniegšanu, atlaide Rundāles pils muzeja pamatekspozīciju, izstāžu un teritorijas apmeklējumiem, atlaide Latvijas valsts teātru izrāžu apmeklējumiem, atlaide Latvijas Nacionālās operas un baleta un Latvijas valsts koncertorganizāciju izrāžu, koncertu un muzikālu pasākumu apmeklējumiem⁴.

Ņemot vērā minēto, ir pamats secināt, ka trūcīguma sliekšnis un tā izmaiņas ir nozīmīgas vistrūcīgāko personu dzīves līmeņa un pamatvajadzību nodrošināšanā.

Līdz ar to tiesībsargs uzskata par nepieciešamu veikt tiesību normas, kas noteic trūcīguma sliekšņa robežas, analīzi, vērtējot tās atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk tekstā – Satversme) 1. un 109.pantam.

MK noteikumu Nr.299 2.punkta pirmā palīgteikuma nosacījums noteic, ka trūcīgas personas ienākumu sliekšnis nepārsniedz 128,06 *euro* mēnesī. Saskaņā ar Labklājības ministrijas statistikas datiem 2017.gadā trūcīgas personas statuss piešķirts 62 260 personām⁵.

Neapšaubot sociālo tiesību realizācijas ciešo saistību ar katras valsts iespējām, tomēr vērā ņemama ir šāda cilvēktiesību atziņa - ja kādas sociālās tiesības ir iekļautas pamatlikumā, tad valsts no tām nevar atteikties. Šīm tiesībām vairs nav tikai deklaratīvs raksturs.⁶

[1] Latvija kā demokrātiska, tiesiska un sociāli atbildīga valsts balstās uz cilvēka cieņu un brīvību, atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības. Satversmes 1.pants noteic: “Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika.” Savukārt Satversmes 109.pants noteic: “Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.”

Latvijas Republikas Satversmes tiesa (turpmāk – Satversmes tiesa) ir atzinusi, ka Satversmes 1.panta tvērumā ietilpst no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas atvasinātie vispārējie tiesību principi, tostarp tiesiskas valsts princips.⁷ Satversmes tiesas praksē ir nostiprināta atziņa, ka, izvērtējot tiesību normu atbilstību tiem tiesību principiem, kas izriet no Satversmes 1.pantā noteiktajām valsts konstitucionālajām pamatvērtībām, jāņem vērā, ka šo principu izpaušme dažādās tiesību jomās var atšķirties⁸.

⁴ Atvieglojumi un palīdzība trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm (personām). Labklājības ministrijas mājas lapa. <http://www.lm.gov.lv/text/2988> [aplūkots 15.04.2019.]

⁵ Pārskati par sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību novada/republikas pilsētas pašvaldībā 2017.gadā. Tabula 3.1.2. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/lv/publikacijas-petijumi-un-statistika/statistika/valsts-statistika-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-joma/gada-dati/0-par-2017-gadu> [aplūkots 12.04.2019.]

⁶ Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta spriedums lietā Nr.2000-08-0109. Latvijas Vēstnesis, 41 (2428), 14.03.2001.

⁷ Satversmes tiesas 2017.gada 29.jūnija spriedums lietā Nr. 2016-23-03. Latvijas Vēstnesis, 129 (5956), 30.06.2017.

⁸ Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra spriedums lietā Nr.2011-03-01. Latvijas Vēstnesis, 200 (4598), 21.12.2011.

Gadījumos, kad vienlaikus apstrīdēta kādu sociālo tiesību jomā izdotu normu atbilstība gan no Satversmes 1.panta izrietošajiem principiem, gan arī Satversmes 109.pantam, atbilstība Satversmes 1.pantam parasti tiek vērtēta kopsakarā ar Satversmes 109.pantu.⁹

[2] Satversmes tiesa, skaidrojot Satversmes 109.pantā ietverto sociālā nodrošinājuma jēdzienu, ir norādījusi, ka ar to ir saprotami dažādi sociālās drošības pasākumi.¹⁰

Līdz šim Satversmes tiesā nav skatītas lietas par sociālo palīdzību, taču nav pamata apšaubīt, ka arī sociālā palīdzība ietilpst Satversmes 109.pantā ietvertajā sociālā nodrošinājuma jēdzienā.¹¹

Minētā panta saturu Satversmes tiesa ir analizējusi vairākos spriedumos un norādījusi, ka sociālās tiesības ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas un atšķirīgas cilvēktiesības, jo šo tiesību īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem, t.i., tā ir tieši saistīta ar katras valsts iespējām. Tādēļ arī starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos sociālās tiesības ir formulētas kā vispārīgi valsts pienākumi, atstājot dalībvalstīm plašas izvēles iespējas šo tiesību realizācijā. Turklāt valstij ir piešķirama plaša rīcības brīvība, veidojot savu sociālās drošības sistēmu.¹² Lēmumi šajā jomā parasti vairāk atkarīgi nevis no juridiskiem, bet politiskiem apsvērumiem, kas savukārt atkarīgi no likumdevēja priekšstata par valsts sociālo pakalpojumu sniegšanas principiem, valsts ekonomiskās situācijas un sabiedrības vai kādas tās daļas īpašas nepieciešamības pēc valsts palīdzības vai atbalsta.¹³ Taču valsts rīcības brīvība nav absolūta. Tās veidotajai sociālā nodrošinājuma sistēmai ir jāatbilst noteiktiem kritērijiem, proti, valstij jānodrošina sociālā nodrošinājuma sistēmas esamība, adekvātums un pieejamība.¹⁴

[3] Valstij attiecībā uz tiesībām uz sociālo nodrošinājumu tāpat kā citu pamattiesību jomā ir trīs veida pienākumi: gan respektēt, gan aizsargāt, gan arī nodrošināt personas tiesības.¹⁵ Sociālo tiesību jomā īpaša nozīme ir tam, vai valsts ar savu pozitīvo rīcību spēj nodrošināt personai no konkrētas pamattiesības izrietošo individuālo vajadzību apmierināšanu.¹⁶

Kritēriji, pēc kuriem vērtējama tiesību normas atbilstība pamattiesībām uz sociālo nodrošinājumu, var atšķirties atkarībā no tā, vai konkrētā norma ierobežo personai piešķirtās tiesības vai arī nosaka valsts pozitīvo pienākumu izpildi.¹⁷

Vērtējot, vai valsts ir izpildījusi pozitīvos pienākumus, kas tai izriet no personas sociālajām pamattiesībām, ir jāpārbauda, vai: 1) likumdevējs veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības; 2) šie pasākumi veikti pienācīgi, proti, vai personām ir nodrošināta iespēja īstenot savas sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā; 3) ir ievēroti vispārējie tiesību principi¹⁸.

⁹ Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra spriedums lietā Nr.2011-03-01. Latvijas Vēstnesis, 200 (4598), 21.12.2011.

¹⁰ Satversmes tiesas 2004.gada 26.marta spriedums lietā Nr.2003-22-01. Latvijas Vēstnesis, 49 (2997), 30.03.2004.

¹¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 558.lpp.

¹² Satversmes tiesas 2011.gada 17.februāra spriedums lietā Nr.2010-20-0106. Latvijas Vēstnesis, 29 (4427), 22.02.2011.

¹³ Satversmes tiesas 2006.gada 8.novembra spriedums lietā Nr.2006-04-01. Latvijas Vēstnesis, 183 (3551), 15.11.2006.

¹⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 562.lpp.

¹⁵ Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2009-43-01. Latvijas Vēstnesis, 201 (4187), 22.12.2009.

¹⁶ Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2009-43-01. Latvijas Vēstnesis, 201 (4187), 22.12.2009.

¹⁷ Satversmes tiesas 2011.gada 19.decembra spriedums lietā Nr. 2011-03-01. Latvijas Vēstnesis, 200 (4598), 21.12.2011.

¹⁸ Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra spriedums lietā Nr. 2006-10-03. Latvijas Vēstnesis, 201 (3569), 19.12.2006.

[3.1] Vai likumdevējs ir veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības

Tiesības saņemt sociālo palīdzību ir konkretizētas likumā “Par sociālo drošību” un Palīdzības likumā.

Likuma “Par sociālo drošību” 11.pants noteic, ka personai, kura saviem spēkiem nespēj nodrošināt sevi vai pārvarēt īpašas dzīves grūtības un kura nesaņem ne no viena cita pietiekamu palīdzību, ir tiesības uz personisku un materiālu palīdzību, kas atbilst tās vajadzībām, dod iespēju pašpalīdzībai un veicina tās iesaistīšanos sabiedrības dzīvē.

Palīdzības likuma 32.pants noteic, ka sociālās palīdzības mērķis ir sniegt materiālu atbalstu trūcīgām, maznodrošinātām un krīzes situācijā nonākušām ģimenēm (personām), lai nodrošinātu to pamatvajadzības un veicinātu darbaspējīgo personu līdzdarbību savas situācijas uzlabošanā.

Bez sociālās apdrošināšanas un valsts sociālajiem pabalstiem, kas dod iespēju personai noteikta sociālā riska iestāšanās gadījumos saņemt sociālo atbalstu, papildus sociālo palīdzību ir iespējams saņemt, izvērtējot personas rīcībā esošos līdzekļus un ienākumus.

Palīdzības likums konkretizē personas pamatvajadzības, nosakot, ka tās ir ēdiens, apģērbs, mājoklis, veselības aprūpes un obligātā izglītība,¹⁹ kas uzskaitījuma ziņā atbilst cilvēktiesību standartā noteiktajam. Līdz ar pamatvajadzībām tiek lietots termins “sociālā palīdzība”, kas ir naudas vai mantiskais pabalsts, kura piešķiršana balstās uz materiālo resursu novērtēšanu personām (ģimenēm), kurām trūkst līdzekļu pamatvajadzību apmierināšanai. Palīdzības likuma 32.pantā precīzi noteikts, ka sociālās palīdzības mērķis ir sniegt materiālu atbalstu trūcīgām, maznodrošinātām un krīzes situācijā nonākušām ģimenēm (personām), lai nodrošinātu to pamatvajadzības un veicinātu darbaspējīgo personu līdzdarbību savas situācijas uzlabošanā. Likumdevējs konkrētajā likuma pantā ir definējis, ka sociālās palīdzības veidā būtu sniedzams tāds materiālais atbalsts, kas nodrošinātu pamatvajadzības. Secīgi likumdevējs ir deleģējis valdībai noteikt to ienākumu un materiālā stāvokļa līmeni, kuru nepārsniedzot ģimene vai atsevišķi dzīvojoša persona tiek atzīta par trūcīgu. Pašvaldībai tiek dota iespēja noteikt labvēlīgākus nosacījumus ģimenes (personas) atzīšanai par trūcīgu.²⁰

Saskaņā ar tiesībsarga rīcībā esošo informāciju iespēju noteikt lielāku trūcīguma sliekšņa līmeni nav izmantojusi neviena pašvaldība.

Tātad likumdevējs ir deleģējis Ministru kabinetam noteikt trūcīguma sliekšni, kas kopš Noteikumu Nr.299 spēkā stāšanās ir 128,06 *euro*. Tādējādi var secināt, ka valsts formāli ir izpildījusi savu pozitīvo pienākumu, nosakot trūcīguma sliekšni.

[3.2] Vai pasākumi sociālo tiesību īstenošanai ir veikti pienācīgi

Sociālo tiesību jomā valsts pozitīvo pienākumu pamatkodolā ietilpst tikai tādas sociālās palīdzības nodrošināšana, kas tiek garantēta pat tad, ja persona nav veikusi sociālās apdrošināšanas iemaksas²¹. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka Satversme neparedz personas tiesības uz noteiktu pabalsta apmēru, taču vienlaikus ir atzinusi, ka personai ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā apmērā²².

Tāpat valstij ir regulāri jāseko sniegtā sociālā nodrošinājuma apmēra pietiekamībai, lai garantētu, ka atbalsta saņēmēji var atļauties preces un pakalpojumus, kas tiem nepieciešami savu

¹⁹ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1.panta 11.p.

²⁰ Turpat, 33.pants.

²¹ Satversmes tiesas 2011.gada 19.decembra sprieduma lietā Nr.2011-03-01. Latvijas Vēstnesis, 200 (4598), 21.12.2011.

²² Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra spriedums lietā Nr.2006-10-03. Latvijas Vēstnesis, 201 (3569), 19.12.2006.

tiesību īstenošanai. Līdz ar to valstij ir pienākums periodiski pārskatīt sociālā nodrošinājuma apmēru.²³ Sociālā nodrošinājuma apmēra periodiskas pārskatīšanas mērķis ir novērst to, ka varētu pazemināties iedzīvotāju labklājība.²⁴

Aplūkojot Noteikumu Nr.299 sākotnējo redakciju, konstatējams, ka iesākumā trūcīguma sliekšnis bija noteikts, kā summa, kas nepārsniedz 50% no attiecīgā gada 1.janvārī valstī spēkā esošās minimālās mēneša darba algas apmēra.²⁵ Šāda pat kārtība bija noteikta divos iepriekšējos valdības noteikumos, kas noteica trūcīguma sliekšni jau kopš 2003.gada.²⁶

Tātad vismaz 8 gadus valstī bija noteikta nemainīga kārtība, ka trūcīguma sliekšnis tiek noteikts ciešā sasaistē ar valstī noteiktās minimālās algas lielumu un pieauga līdz ar minimālo darba algu. Minimālā mēneša darba alga Noteikumu Nr.299 spēkā stāšanās brīdī, 2010.gada 1.aprīlī, bija noteikta 180 lati.²⁷ Attiecīgi 50% no šī lieluma ir 90 lati, kas, pārvēršot eiro ekvivalentā, ir 128,06 euro, kas atbilst šodienas trūcīguma sliekšņa lielumam.

Tādējādi secināms, ka trūcīguma sliekšnis Latvijā ir nemainīgs kopš 2010.gada jeb jau pilnus deviņus gadus, taču minimālās darba algas pieaugums šo sliekšni nav ietekmējis turpmāk norādītā dēļ.

Proti, no Noteikumu Nr.299 vēsturiskajām redakcijām izriet, ka trūcīguma formula “50% no valstī noteiktās minimālās darba algas” pārveidota uz konkrētu naudas summas lielumu ar 2010.gada 21. decembra grozījumiem un ir nemainīga kopš 2011. gada 1.janvāra. No Noteikumu Nr.299 2010.gada 21.decembra grozījumu projekta sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojuma (anotācijas) izriet, ka nepieciešamība noteikt nemainīgi konstantu lielumu 90 *latus* trūcīguma sliekšnim pamatota ar valdības nolemto saistībā ar 2011.gada valsts budžetā īstenojamiem fiskālās konsolidācijas pasākumiem Labklājības ministrijai uzdoto uzdevumu - sagatavot grozījumus normatīvajos aktos, nosakot, ka trūcīgas ģimenes (personas) statusa noteikšanai 2011. un 2012.gadam tiek piemērota 90 *latu* robeža.²⁸ Savukārt vērtējot turpmākos Noteikumu Nr.299 grozījumu projektu sākotnējās ietekmes ziņojumus, tajos nav norādes par iespēju/vai neiespējamību atgriezties pie iepriekšējās kārtības, proti, trūcīguma sliekšņa sasaisti ar valstī noteikto mēneša minimālo darba algu.

Jāņem vērā, ka ekonomiskās krīzes laikā samazinājās iedzīvotāju maksātspēja kopumā, un krīzes situācijā iedzīvotāju vajadzība pēc sociālā atbalsta palielinājās. Pieļaujot, ka ekonomiskās krīzes laikā trūcīguma sliekšņa “iesaldēšana” būtu akceptējama, tas nav pieļaujams šī brīža ekonomikās izaugsmes rādītāju ietvarā. Atbilstoši Latvijas Ekonomikas attīstības pārskatam²⁹ kopš 2010.gada beigām ekonomiskā lejupslīde Latvijā ir apturēta, un ir atsākusies izaugsme, kuras tempi pārsniedz ES vidējos rādītājus. No 2011.-2017. gadam IKP vidēji pieauga par 3,5% ik gadu. 2017. gadā IKP pārsniedza pirmskrīzes 2007.gada līmeni par 0,7 procentiem.

²³ Satversmes tiesas 2009.gada 26.novembra spriedums lietā Nr.2009-08-01. Latvijas Vēstnesis, 187 (4173), 27.11.2009.

²⁴ Satversmes tiesas 2007.gada 8.jūnija spriedums lietā Nr.2007-01-01. Latvijas Vēstnesis, 95 (3671), 14.06.2007.

²⁵ Ministru kabineta noteikumi Nr.299 “Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu” (redakcijā, kas bija spēkā laikā no 01.03.2010. līdz 31.12.2010.) 2.punkts.

²⁶ Ministru kabineta noteikumi Nr.97 “Kārtība, kādā ģimene vai atsevišķi dzīvojoša persona atzīstama par trūcīgu”. Pieņemti 06.03.2003., Publicēti: Latvijas Vēstnesis Nr.35 (2800) 05.03.2003. Zaudējuši spēku 18.03.2009.; 2.punkts, un Ministru kabineta noteikumi Nr.214 “Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu”. Pieņemti 03.03.2009., Publicēti: Latvijas Vēstnesis Nr.42 (4028) 17.03.2009. Zaudējuši spēku 01.04.2010., 2.punkts.

²⁷ Ministru kabineta noteikumi Nr.791 “Noteikumi par minimālo mēneša darba algu un minimālo stundas tarifa likmi”. Pieņemti 23.09.2008., Publicēti: Latvijas Vēstnesis Nr.150 (3934) 26.09.2008. Zaudējuši spēku 01.01.2011. 2.punkts.

²⁸ Ministru kabineta noteikumu projekta „Grozījumi Ministru kabineta 2010.gada 30.marta noteikumos Nr.299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu”” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). 1.punkts.

²⁹ Latvijas Ekonomikas attīstības pārskats 2018. Pieejams:

https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/tautsaimniecibas_attistiba/latvijas_ekonomikas_attistibas_parskats/ [aplūkots 26.04.2019.]

Latvijas ekonomikas izaugsme 2017. un 2018. gadā ir kļuvusi ievērojami straujāka nekā iepriekšējos gados. Stabili aug eksports, investīcijas, privātais un valsts patēriņš. Eksporta apjomi ir sasnieguši līdz šim augstāko līmeni. Vērojams pieaugums gandrīz visās tautsaimniecības pamatnozārēs. Kopumā 2018.gada trīs ceturkšņos iekšzemes kopprodukts (IKP) pieaudzis par 4,7%, kas ir pat straujāks kāpums nekā 2017.gadā, kad IKP palielinājās par 4,6%. Pārskatā norādīts, ka Latvijas ekonomikā ir novērstas “trekno” gadu izteiktās makroekonomiskās disproporcijas un mazināti ekonomikas ievainojamības riski pret iekšējiem un ārējiem šokiem. Zems valsts parāds, budžets ir tuvu līdzsvaram, maksājuma bilance sabalansēta. Inflācija, lai arī pieaug, bet tās pamatā ir piedāvājuma puses faktori. Turklāt Ekonomikas ministrijas speciālisti prognozē, ka kopumā IKP 2018.gadā pieaugs vismaz par 4,5%. Arī 2019.gadā turpināsies izaugsme, tomēr nedaudz lēnākos tempos – par 3,2-3,5%. Izaugsmes tempus 2019.gadā ietekmēs aizvien pieaugošā nenoteiktībā ārējā vidē – ģeopolitiskā situācija reģionā, neskaidrība par Brexit vienošanās iznākumu, lēnāka izaugsme ES valstīs u.c.

Tādējādi nav pieļaujama līdzšinējā valdības kavēšanās pārskatīt trūcīguma sliekšni.

Minētais neatbilst valsts pienākumam pastāvīgi pārskatīt sociālās aizsardzības līmeni, cenšoties paaugstināt iedzīvotāju dzīves kvalitāti ar maksimāli pieejamiem resursiem, kas veido ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (turpmāk – pakts) 2.panta pirmās daļas un 9.panta pārkāpumu³⁰.

Pakta 9.pantā noteikts: „Šā pakta dalībvalstis atzīst katra cilvēka tiesības uz sociālo drošību, tostarp sociālo apdrošināšanu.” Tiesībām uz sociālo drošību ir būtiska nozīme, lai garantētu cieņu pret ikvienu personu, kas nonākusi apstākļos, kuros nav iespējams pilnīgi izmantot paktā paredzētās tiesības³¹. ANO Ekonomikas un sociālo lietu padomes Vispārējais komentārs Nr.19 – Tiesības uz sociālo drošību (9.pants), noteic dalībvalstu pienākumus, paredzot, ka, lai gan paktā ir noteikts, ka tā īstenošana var notikt pakāpeniski, un ir atzīts, ka pieejamie resursi var būt ierobežoti, tas arī uzliek dalībvalstīm dažādus pienākumus, kuri stājas spēkā nekavējoties. Dalībvalstīm ir tūlītēji pienākumi attiecībā uz tiesībām uz sociālo drošību, piemēram, tām jāgarantē, ka šīs tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas (2. panta 2. punkts), jānodrošina vienlīdzīgas tiesības vīriešiem un sievietēm (3. pants), un tām ir pienākums veikt pasākumus (2. panta 1. punkts), lai pilnīgi īstenotu 11. panta 1. punktu un 12. pantu. Šiem pasākumiem jābūt pārdomātiem, konkrētiem, un ar tiem jāpanāk, lai pilnīgi tiktu īstenotas tiesības uz sociālo drošību.

Vispārējais komentārs Nr.3 (Dalībvalstu saistību raksturs)³² paredz, ka valstu apņemšanās saskaņā ar 2.panta pirmo daļu, kas paredz “veikt pasākumus”, pats par sevi nav ierobežots ar citiem apsvērumiem. Tādējādi, lai gan attiecīgo tiesību pilnīga īstenošana var tikt sasniegta pakāpeniski, pasākumi šā mērķa sasniegšanai jāīsteno samērīgi īsā laikā pēc pakta spēkā stāšanās attiecīgajās valstīs. Šādiem pasākumiem vajadzētu būt apzinātiem, konkrētiem un mērķtiecīgiem, lai tie atbilstu paktā atzītajām saistībām. Līdzekļi, kas izmantojami, lai veiktu pasākumus, ir noteikti 2.panta pirmajā punktā kā “visi piemērotie līdzekļi (atbilstošās metodes), tostarp likumdošanas pasākumu pieņemšana. Komiteja uzsver, ka pat tad, ja pieejamie resursi ir acīmredzami

³⁰ ANO Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām.

2.panta pirmā daļa: Ikviens šā pakta dalībvalsts apņemas individuāli un starptautiskās palīdzības un sadarbības veidā, piemēram, sadarbojoties ekonomikas un tehnikas jomā, maksimālajos tai pieejamo resursu ietvaros veikt pasākumus, lai pakāpeniski nodrošinātu šajā paktā atzīto tiesību pilnīgu īstenošanu ar visām atbilstošajām metodēm, tai skaitā arī pieņemot likumdošanas pasākumus.

9.pants: Šā pakta dalībvalstis atzīst katra cilvēka tiesības uz sociālo nodrošinājumu, ieskaitot sociālo apdrošināšanu.

³¹ ANO Ekonomikas un sociālo lietu padomes Vispārējais komentārs Nr.19. [http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Wwx2MgQYM4MJ:www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/UNITED_NATIONS Economic and Social Council. General Comment No. 19. The right to social security_xart_9x.doc+&cd=2&hl=lv&ct=clnk&gl=lv&client=firefox-b-d](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Wwx2MgQYM4MJ:www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/UNITED_NATIONS_Economic_and_Social_Council_General_Comment_No._19_The_right_to_social_security_xart_9x.doc+&cd=2&hl=lv&ct=clnk&gl=lv&client=firefox-b-d) [aplūkots 26.04.2019.]

³² General comment No. 3: The nature of States parties' obligations (art. 2, para. 1, of the Covenant) https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11 [aplūkots 26.04.2019.]

nepietiekami, dalībvalstij ir pienākums censties nodrošināt pēc iespējas plašāku attiecīgo tiesību izmantošanu šādos apstākļos. Lai kāda dalībvalsts varētu attaisnot savu nespēju izpildīt vismaz minimālos pamatpienākumus, pamatojot to ar pieejamo resursu trūkumu, tai jāpierāda, ka ir darīti viss iespējamais, lai izmantotu visus resursus, kas ir tās rīcībā.

Papildus tam, saskaņā ar jaunākajiem statistikas datiem nabadzības riska sliekšnis katru gadu pieaug, taču trūcīguma statusa līmenis paliek nemainīgs jau deviņus gadus. Trūcīgas personas statusam atbilstošais ienākumu līmenis ir gandrīz trīs reizes mazāks par nabadzības riska sliekšni vienas personas mājsaimniecībai, un šī starpība ir ar augošu tendenci. Tāpat jāņem vērā, ka nereti personai trūcīgas personas statuss tiek atteikts, jo ienākumu līmenis par pāris *euro* vai pat centiem pārsniedz 128,06 *euro* atzīmi, taču tas neatrisina personas sociālo situāciju.

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsarga ieskatā, pasākumi sociālo tiesību īstenošanai nav veikti pienācīgi.

[3.3] Vai ir ievēroti vispārējie tiesību principi

Likumdevējam sociālo tiesību īstenošanā ir jāievēro vispārējie tiesību principi, kas veido personas un valsts tiesisko attiecību pamatu³³, piemēram, tiesiskas valsts princips, sociāli atbildīgas valsts princips.

Tiesiskas valsts principa materiālā izpratne paredz pamattiesību vispārējo rakstura atzīšanu un to aizsardzību. Satversmes ievada ceturrtā rindkopa noteic, ka Latvija kā demokrātiska, tiesiska [...] valsts balstās uz cilvēka cieņu. Cilvēka cieņa un katra indivīda vērtība ir pamattiesību būtība. Tāpēc demokrātiskā tiesiskā valstī gan likumdevējam, pieņemot tiesību normas, gan tiesību normu piemērotājam, tās piemērojot, ir jārespektē cilvēka cieņa.³⁴ Sociālo tiesību mērķis ir, cik vien tas iespējams, kalpot cilvēka cienīgas eksistences nodrošināšanai.³⁵

Latvija sevi ir atzinusi par sociāli atbildīgu valsti³⁶. Sociāli atbildīga valsts ir tāda valsts, kas likumdošanā, pārvaldē un tiesas spriešanā cenšas iespējami plaši īstenot sociālo taisnīgumu. Sociāli atbildīgas valsts mērķis ir sabiedrībā izlīdzināt būtiskākās sociālās atšķirības un katrai iedzīvotāju grupai nodrošināt atbilstošu dzīves standartu³⁷.

No sociāli atbildīgas valsts principa izriet *sociālā taisnīguma princips*. Tas paredz rūpes par sociālo atšķirību izlīdzināšanu – tas nozīmē materiālo un daļēji arī nemateriālo labumu pārdali no turīgākajiem par labu trūcīgākajiem, jo sociāli atbildīga valsts atbalsta vājos, ierobežojot stipros. Šādas izlīdzināšanas politikas īstenošana ir valsts ziņā, tomēr tas nepieļauj labuma pārdali no trūcīgākajiem par labu turīgākajiem³⁸.

No starptautiskiem dokumentiem izriet valsts pienākums visupirms parūpēties par to iedzīvotāju vajadzībām, kuri paši par sevi parūpēties nevar, proti, bērniem, cilvēkiem ar invaliditāti un gados vecākiem cilvēkiem.³⁹

Kā jau iepriekš norādīts, 2017.gadā trūcīgas personas statuss piešķirts 62 260 personām, no tām 60% ir mazāk aizsargātās iedzīvotāju grupas:

- bērni 18 264;

³³ Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra spriedums lietā Nr.2006-10-03. Latvijas Vēstnesis, 201 (3569), 19.12.2006.

³⁴ Satversmes tiesas 2019.gada 5.marta spriedums lietā Nr.2018-08-03. Latvijas Vēstnesis, 46 (6385), 06.03.2019.

³⁵ Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2009-43-01. Latvijas Vēstnesis, 201 (4187), 22.12.2009.

³⁶ Latvijas Republikas Satversme. Ievads, ceturrtā rindkopa. Latvijas Vēstnesis, 43, 01.07.1993.

³⁷ Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis: Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodoli, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012., 109.lpp.

³⁸ Sk. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 221. lpp.

³⁹ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas vispārējais komentārs Nr.19. Tiesības uz sociālo drošību (9.pants). 59.paranāfs.

- personas ar invaliditāti 9041;
- gados vecāki cilvēki 9816.

Ņemot vērā, ka trūcīguma līmenis nav pārskatīts 9 gadus un, ievērojot nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju skaitu, uzskatu, ka nepieciešamība pēc sociālā atbalsta pasākumiem ir daudz lielākam Latvijas iedzīvotāju skaitam, tostarp mazāk aizsargātajām iedzīvotāju grupām.

Jau vairākkārt esmu norādījis, ka Latvijā izveidotā sociālās drošības sistēma un sociālā atbalsta minimālie apmēri ir zem minimuma, kas nenodrošina cilvēka cienīgu dzīvi. Pabalstu apmēri nav aprēķinoti balstīti, turklāt tie lielākoties nav pārskatīti vairāku gadu garumā.

Apkopojot iepriekš minēto, secinu, ka MK noteikumu Nr.299 2.punkta pirmais palīgteikums (nosacījums), kas noteic, ka ģimene (persona) atzīstama par trūcīgu, ja tās vidējie ienākumi katram ģimenes loceklim mēnesī pēdējo triju mēnešu laikā nepārsniedz 128,06 *euro*, neatbilst Satversmes 1. un 109.pantam.

Ņemot vērā Tiesībsarga likuma 12.panta 8.punktā noteikto un A.K.Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerētās darbības deklarācijas 111.punktu⁴⁰, aicinu valdību līdz 2019.gada 8.jūlijam novērst konstatētos trūkumus un noteikt trūcīguma sliekšni atbilstoši Satversmei.

Lūdzu informēt par rekomendācijas ieviešanas rezultātiem.

Ar cieņu
Latvijas Republikas
tiesībsargs

J.Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

⁴⁰ Deklarācija par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību. 111.punkts: Pakāpeniski pilnveidosim minimālo ienākumu atbalsta sistēmu, paaugstinot minimālo valsts pensiju līmeni, palielinot valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, tai skaitā personām ar invaliditāti, veicot valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta ikgadēju indeksāciju ar patēriņa cenu indeksu, **pārskatot trūcīgas personas statusam atbilstošu ienākumu līmeni** un garantēto minimālā ienākuma līmeni, nosakot vienotu maznodrošinātās personas ienākuma līmeni valsts sniegtajam atbalstam un izstrādājot rekomendācijas par dzīvokļa pabalsta vienotu saturu un aprēķina metodiku. Sadarbībā ar pašvaldībām pārskatīsim sociālās palīdzības sistēmu, lai nodrošinātu iedzīvotājiem adekvātu atbalstu un vienlaikus motivētu cilvēkus uzlabot savu situāciju un iesaistīties darba tirgū.